

УДК 342.43

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.20>

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Русак Г.В.,

аспірант Навчально-наукового інституту права

Сумський державний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4858-4194>

Русак Г.В. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення.

Дослідженню пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення присвячена велика кількість робіт в науковій літературі оскільки сьогодні дуже болючим є питання забезпечення соціальних гарантій населенню. Сьогоднішня пенсійна система в Україні функціонує в умовах постійного фінансового перенапруження, нестабільності та вимагає постійного удосконалення так як вона не в змозі забезпечити громадянам гідне рівень життя і тому потребує перегляду й реформування. Реформування соціально-економічних процесів обумовлює необхідність комплексного державного управління реформами в системі пенсійного забезпечення шляхом удосконалення організаційно-економічних механізмів.

Пенсійне забезпечення – важлива складова економічної системи України. Пенсійні права є одним із основних соціальних прав, гарантованих Конституцією України та законами України, які не лише проголошені або задекларовані, а й реалізуються та стосуються кожної людини.

Пенсійні виплати, що здійснюються державою є одним з важливих чинників, що визначає рівень життя населення та добробут найменш забезпечених його верств та призначені для запобігання бідності, задоволення основних потреб й підтримки звичного рівня життя після втрати працездатності.

У статті розглянуто питання щодо функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні, а саме, необхідність і склад пенсійного забезпечення, еволюційні процеси, економічну природу, а також джерела формування Пенсійного фонду й використання коштів. Визначено необхідність внесення змін до законодавства України для реформування системи пенсійного забезпечення в Україні.

Систематизуються погляди науковців на трактування поняття «пенсійне забезпечення» та «система соціального захисту». Особлива увага приділяється дослідженню складових елементів системи соціального захисту, до якої входять: соціальна допомога, соціальне забезпечення, соціальне страхування. Також дослі-

джено трирівневу систему пенсійного забезпечення в контексті складових підсистем соціального захисту.

Ключові слова: систем соціального захисту, пенсійне забезпечення, пенсія, пенсійні права.

Rusak H.W. Pension provision in the system of social protection of the population.

A large number of works in the scientific literature are devoted to the study of pensions in the social protection system, because today the issue of providing social guarantees to the population is very painful. Today's pension system in Ukraine operates in conditions of constant financial stress, instability and requires constant improvement as it is unable to provide citizens with a decent standard of living and therefore needs to be reviewed and reformed. Reforming socio-economic processes necessitates comprehensive public administration of reforms in the pension system by improving organizational and economic mechanisms.

Pension provision is an important component of Ukraine's economic system. Pension rights are one of the basic social rights guaranteed by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, which are not only proclaimed or declared, but also implemented and apply to everyone.

State-funded pension benefits are important factors in determining the living standards and well-being of the poorest and are designed to prevent poverty, meet basic needs and maintain a normal standard of living after losing one's job.

The article considers the functioning of the pension system in Ukraine, namely, the need and composition of pensions, evolutionary processes, economic nature, as well as sources of formation of the Pension Fund and the use of funds. The need to amend the legislation of Ukraine to reform the pension system in Ukraine has been identified.

Scholars' views on the interpretation of the concept of «pension provision» and «social protection system» are systematized. Particular attention is paid to the study of the constituent elements of the social protection system, which includes: social assistance, social security, social insurance. The three-level pension system in the

context of the components of social protection subsystems is also studied.

Key words: social protection system, pension provision, pension, pension rights.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-економічного розвитку одним із основних інститутів соціального захисту населення є система пенсійного забезпечення. Вона охоплює таке коло найменш захищених прошарків населення: непрацездатні літні громадяни, інваліди, особи, які втратили годувальника, виплати яким здійснюються у формі пенсій, надбавок та підвищення до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію та інвалідам.

На даний час дуже болючим є питання забезпечення соціальних гарантій населенню оскільки сьогоднішня пенсійна система не може забезпечити вирішення соціальних, економічних, фінансових та нормативних проблем, не є досконалою та потребує подальшого дослідження.

Стан опрацювання цієї проблематики. У своїх працях вивчали пенсійне забезпечення вітчизняні й зарубіжні вчені. Зокрема, його розглядали А. Скрипник, Т. Кравчук, Т. Дідковська, В. Толуб'як, В. Олексійко, Т. Бондалетова, О. Долгова, В. Візницька, Є. Заєць, Н. Нарожна, Ю. Привалов, Б. Умураєв, Н. Внукова І. Беринцева та інші. Цю сферу постійно аналізують державні органи, такі як Пенсійний фонд України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України та інші.

Метою статті є аналіз чинного законодавства України у сфері пенсійного забезпечення, поглиблення теоретичних засад системи пенсійного забезпечення та визначення шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу.

У сучасних умовах трансформації вітчизняного законодавства та адаптації до стандартів Європейського Союзу центральне місце посідає система соціального захисту населення.

Проект Соціального кодексу України визначає, що соціальний захист - це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [1].

Необхідність якісних змін та пошук нових напрямків розвитку вже існуючої системи соціального захисту населення, особливою складовою якої є пенсійне забезпечення, призвело до впровадження багаторівневої пенсійної системи,

що реалізовано за допомогою диверсифікації соціальних, економічних та демографічних ризиків між рівнями та орієнтація на накопичувальні принципи фінансування. Зазначені зміни призвели до виховання у громадян фінансової відповідальності за рівень матеріального забезпечення та власного добробуту після завершення трудової діяльності.

Пенсійне забезпечення виконує роль так би мовити каталізатора соціального захисту під час акумуляції фінансових ресурсів громадян за для забезпечення гідних умов життя у період природної зрілості, або інших соціальних обставин

У вітчизняній науковій літературі поширені різні підходи до визначення терміну «пенсійне забезпечення», так на думку Т. О. Дідковської пенсійне забезпечення це комплексні організаційно-правові заходи, метою яких є задоволення життєвих потреб шляхом здійснення грошових виплат громадянам, які мають право на їх отримання, а також гарантування пенсіонерам здійснення свого права, державний захист та охорону їхніх прав [2].

Т. В. Кравчук пояснює пенсійне забезпечення як форму матеріального забезпечення фізичних осіб – суб'єктів як загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, так і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій та соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, державного й місцевого бюджетів, цільових фондів, та акумулюються на банківських рахунках Пенсійного і Накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ [3].

А. А. Казанчан під пенсійним забезпеченням розуміє вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний із виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам у зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством [4, с. 145].

На мою думку пенсійне забезпечення – це сукупність організаційних, юридичних та інших передбачених законодавством дій, спрямованих на забезпечення соціальних довічних грошових виплат непрацездатним громадянам у зв'язку з настанням певних обставин (інвалідність, настання старості, втрата годувальника) у розмірах не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законодавством.

Виділяють наступні ознаки пенсійного забезпечення:

– здійснюється у разі досягнення пенсійного віку, настання інвалідності, втрати годувальника, вислуги років та в інших випадках, передбачених законодавством;

– надається регулярно у встановлені законом строки у грошовій формі;

– розмір забезпечення залежить від розміру заробітної плати, тривалості страхового стажу або вислуги років;

– фінансується за рахунок спеціально створених фондів (Пенсійного фонду, соціального страхування від нещасних випадків, недержавних пенсійних фондів) або Державного бюджету;

– законодавство чітко передбачає коло осіб, які мають право на пенсійне забезпечення;

– метою призначення пенсійного забезпечення є задоволення життєвих потреб особи, яка втратила основні джерела засобів до існування [5].

Деякі науковці вважають, що пенсійне забезпечення стосується лише тих виплат, що здійснюються з державного бюджету, але хоча зазначити, що таке тлумачення є хибним, так як законодавчими актами передбачено обов'язок держави у створенні умов для забезпечення пенсіями всіх категорій громадян на обов'язкових та добровільних засадах. Джерелом фінансування зазначених виплат слугують внески роботодавців та працівників, також дохід від інвестування пенсійних нагромаджень, а кошти з державного бюджету використовують в окремих випадках.

Ключовим у пенсійному забезпеченні є виплата пенсій незалежно як попередньо здійснювалися відповідні платежі (пенсійні внески). Такі внески можуть мати системний обов'язковий характер (накопичувальна складова) або зовсім не здійснюватися особою, а гарантуватися державою (солідарна складова) пенсійного забезпечення – у цьому випадку відбувається перенесення платежів з індивіда на суспільство в цілому [6].

Цілі пенсійного забезпечення здійснюються у пенсійній системі, незважаючи на тривале використання поняття «пенсійна система», трактується неоднозначно та не визначено на законодавчому рівні. Закон України Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає пенсійну систему як сукупність трьох рівнів солідарна, накопичувальна та система недержавного пенсійного забезпечення, однак не закріплює ознаки, також інші профільні закони не надають конкретного визначення.

Загалом у науковій літературі існують три підходи для визначення пенсійної системи.

Перша група науковців вважають пенсійну систему сукупністю перерозподільчих відносин та системою інститутів на які покладено завдання у забезпеченні матеріальних періодичних виплат непрацездатним громадянам.

Науковці другої групи визначають пенсійну систему як комплекс економічних відносин та фінансових механізмів, які здійснюють фор-

мування та використання пенсійних фондів та створюють умови для пенсійного забезпечення населення.

Прихильники третього підходу під пенсійною системою розуміють комплекс інститутів, відносин і механізмів, що здійснюють формування фінансових ресурсів й розподіл серед непрацездатного населення у вигляді пенсій при настанні соціальних ризиків.

Необхідно приділити увагу позиції Н. С. Рада, який вважає, що з інституціонального погляду пенсійна система може бути визначена як сукупність інструментів, через які здійснюється реалізація матеріального захисту людей похилого віку завдяки встановленій системі відносин, з урахуванням традицій, звичаїв та оціночних критеріїв, притаманних даному суспільству в цих питаннях [7, с. 72].

Таким чином, більшість вітчизняних авторів пояснюють пенсійну систему як сукупність певних елементів, але елементи включаються різні – це відносини, механізми, інструменти, інститути, правила, принципи, установи, фонди, об'єднання та інші.

Висновки. Пенсійне забезпечення посідає основну роль у системі соціального захисту населення. Складні демографічні обставини в Україні зміна на ринкові умови господарювання зіграли ключову роль у якісних змінах та спонукали на пошук нових шляхів і методів розвитку системи соціального захисту населення та пенсійного забезпечення, як основного елементу. Результатом змін стала побудова нової багаторівневої системи пенсійного забезпечення в Україні, мета якої виховання фінансової відповідальності громадян за стан свого матеріального забезпечення й добробуту після завершення трудової діяльності через механізм власних накопичень.

Також необхідно зазначити, що розвиток й реформування пенсійного забезпечення в Україні потребує вдосконалення трактувань низки понять, чітке визначення надасть можливість виробити єдині підходи для ефективного функціонування пенсійного забезпечення в Україні. Удосконалення пенсійної системи країни має чіткий вплив на еволюцію поглядів сутності пенсії, а тому варто розуміти, що пенсійне забезпечення ґрунтується на економічних інтересах різних поколінь з різними рівнями доходів і рівнями розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Українські Закони. Соціальний кодекс України: Проект / В.С.Журавський та ін., Християнсько-демократична партія України. - К.: Логос, 1998. - 319 с.
2. Дідковська Т. О. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці: ав-

- тореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
3. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 20 с.].
 4. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2010. Том 23. № 1. С. 142–149.
 5. Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. Економічний вісник. 2015. № 2. С. 86–93].
 6. Шалієвська Л. І. До питання про сутність пенсійного забезпечення населення України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Львів, 2018. Вип. 1. С. 130–140.
 7. Рад Н. С. Пенсійна реформа та інституціональні зміни у пенсійній системі України. Економіка і організація управління. 2009. № 5. С. 70–79.